dan *door zijn vader en uit zijn moeder*. En aan dien tusschenschakel hangt hier 't wezen.

Dr. A. K.

„Knecht van dit volk".

> En zij spraken tot hem, zeggende: Indien gij heden dezes volks knecht wezen zult, en hen dienen, en hun antwoorden, en tot hen goede woorden spreken zult, zoo zullen zij te allen dage uwe knechten zijn.
> 1 Koningen 12 : 7.

»Wees knecht van dit volk« is een kernachtig woord, voor nu bijna drieduizend jaar in Israel door 's Konings raadslieden tot den Koning gesproken. Een woord dat, zoo Rehabeam er gehoor aan had gegeven, de afscheuring van Israel en Juda, de breuke in het Koningrijk, en misschien zelfs de ballingschap in Babel zou hebben verhoed.

Wees gij knecht van uw volk, en dan zullen uw onderdanen »ten allen dagen u tot knechten zijn«. Ken, als Koning, geen hooger geluk, dan om uw onderdanen te dienen, en de trouw van uw volk zal u verpand zijn.

Als gezalfde Koning zijt ge tot heerschappij over uw volk geroepen, maar de schepter voegt alleen in de hand van wie zijn volk wil *dienen*.

Wie heerschen zal, moet *dienen* willen. Een volk geeft zich nooit anders, dan aan een Vorst die zich aan zijn volk geeft.

Zoo verstond men het oudtijds niet in 't Heidenland, en verstaat men het nog niet onder den Islam, maar zoo werd het duizend jaar eer het Koningskindeke te Bethlehem geboren werd, reeds door de wijzen in Israel verstaan, en straks heeft dat Koningskind zelf dit eigen woord met Goddelijke autoriteit beaamd en in zijn sterven aan 't Kruis bezegeld.

Hoor maar wat Jezus tot zijn jongeren sprak.

Niet ver van Jericho, eer hij opging naar Jeruzalem, speurde Jezus weer heerschzucht onder zijn twaalven, en ter afwering hiervan zei hij toen: »Gij weet, dat de vorsten der volken heerschappij voeren over hen, en de grooten gebruiken macht. Maar alzoo zal het onder u *niet* zijn, maar wie onder u zal willen groot worden, *die zij uw dienaar* en zoo wie onder u zal willen de eerste zijn, *die zij uw dienstknecht*". En na dit met zoo ingrijpende beslistheid te hebben uitgesproken, voegde Jezus er in hetzelfde zinsverband bij: »Gelijk de Zoon des menschen *niet is gekomen om gediend te worden*, maar *om te dienen*, en zijn ziel te geven tot een rantsoen voor velen«.

Zoozeer zelfs hechtte Jezus hieraan, dat hij zich reeds vroeger aldus uitliet: »Indien iemand wil de eerste zijn, die zal de laatste van allen zijn en aller dienaar«, en na dat gezegd te hebben nam hij toen een kindeke, omarmde en zegende het, als om te zeggen: Wees dit kindeke gelijk.

Steeds heeft dan ook de historie in het paleis deze kernspreuk waar gemaakt. Vorsten en prinsen die regeerkracht in overmacht zochten, bereidden den ondergang van hun Huis. Zie 't maar aan Lodewijk XIV, zie 't aan Napoleon. De Bourbons en de Napoleoniden zijn in alle land gevallen. En omgekeerd, een Vorst die 't volk dienen wil, *bouwt* zijn huis. Zie 't maar aan den Zwijger, wiens nageslacht nog in de volksliefde bloeit.

—

Toch zij dit niet zóó opgevat, als gold deze kernspreuk alleen voor de paleisbewoners. Veeleer omgekeerd is ze het tooverwoord in elken levenskring.

Al aanstonds in het *huiselijk* gezin.

Uit wat oorzaak is in 't gezin de moeder zoo vaak meer geliefd dan vader? Waarom anders, dan omdat moeder meer voor haar kinderen leeft, en vooral zoolang ze jong zijn, ze feitelijk *dient*. Treed binnen welk huisgezin ge wilt, en steeds vindt ge, dat als de ouders voor de kinderen leven, de liefde van 't gezin uit aller hart hun tegenwelt. En beperk dit nu niet tot de kinderen. Ook als er dienstdoende personen in 't gezin verkeeren, gaat gelijke regel door. Een vrouw die voor haar dienstboden, een heer die voor zijn knechten zich geeft, en hun dienaar wil zijn, hebben altoos de trouwste hulp. Omdat ze zelf uit liefde goed doen, komt de trouw van hun dienaar hun tegen. Wie liefde geeft ontvangt. Wie aller liefde nemen wil, verliest ook wat hij had.

Schier in alles gaat dit door.

Met name ook op school. Zeker, de naam van »meester« had men niet in »hoofd« moeten omzetten, en nog spreekt, heel 't land door, de schooljeugd van »meester«. Maar meester *heeten*, is nog geen meester *zijn*. Immers ook hier toonde de uitkomst, dat wie onderwijst en zich zóó geeft, dat hij zijn schooljeugd op 't hart draagt, ze helpt op alle manier, om haar denkt, haar wenschen voorkomt en haar *dient*, waarlijk meester van en meester op zijn school was, in de goedwillige en tegemoetkomende liefde van 't schoolkind zich verheugen mocht.

Zelfs van een Bedienaar van het Woord mag en moet hetzelfde gezegd. In de 18e eeuw heeft de dominésachtigheid van tal van predikanten het kerkelijk leven van zijn glans beroofd. En vraagt ge, wanneer dit Kerkelijk leven 't heerlijkst gebloeid heeft, lees dan maar 't historieblad, en zie zelf, of 't niet was in die eerste hoogstgespannen tijden, toen de apostelen tot zelfs hun leven voor de kudde gaven, en toen in de dagen der Reformatie de predikers van niet anders wisten, dan om *dienaar* van het Evangelie te zijn. *Bedienaar* van het Woord werd daardoor eeretitel, en »knecht der knechten Gods« is de eerenaam, door zoo menig herder der kudde op prijs gesteld. Zelfs te Rome.

—

In onze dagen heeft schier een ieder den mond vol over de sociale quaestie, en wat zou 't niet een triomf voor ons geloof zijn geweest, indien naar waarheid te belijden viel, dat op de hoeve, in den werkwinkel en in de fabriek steeds gelijke kernspreuk was toegepast.

Natuurlijk moet de boer op zijn hoeve, de winkelier in zijn winkel, en de eigenaar op zijn fabriek, *baas*, of wil men, *meester* blijven. Bij coöperatie valt dit uit, maar anders kan hoeve, winkel noch fabriek zonder orde tieren, en alle orde versmelt, zoo er niet één is die beveelt.

Dat dit nu in heidensch land hard tegen hard ging, kan niet bevreemden, maar wel deert 't ons, dat ook in 't Christenland even egoïstische spanning tusschen heer en knecht intrad. In de Middeneeuwen was dit niet zoo. Ook in de eeuwen die den nieuweren tijd openden, was dit zoo heel anders. Maar sinds de 19e eeuw werd de verhouding al strammer, stroever en stugger. In 't eind week de liefde er uit. En nu staat 't veelszins zoo, alsof bitterheid allen band alom losrafelde.

Wat nu toont dit anders, dan dat de zegen van 't Christelijk geloof ophield op de hoeve, in den winkel en op de fabriek zijn rijke hemelsche geur voor alle saamleven te doen uitstralen? en dan natuurlijk met schuld over en weer.

Een boer, die voor zijn arbeiders leeft, die aller dienaar wil zijn, en ze allen helpt, heeft nooit geen moeite met zijn volk, en alles dient hem vanzelf. En zooals 't op de hoeve is, niet anders is 't onder 't werkvolk bij ambacht of bij de massale personengroep op de fabriek. Ook hier, evenals allerwegen, geldt, dat wie aller dienaar wil zijn, aller meester zal zijn. Ook hier gaat 't door, dat alleen wie liefde geeft, liefde ontvangt. En dat wil niet zeggen: »Als mijn volk lief tegen mij wil wezen, zal ik ook lief tegen hen zijn." Immers Jesus zegt 't vlak omgekeerd. Ge moet zelf beginnen met aller dienaar te zijn en u te geven, en dan komt 't loon u toe van de liefde die men u toedraagt.

Zie altoos maar weer op Jezus.

Nergens zegt 't Evangelie u: Begin gij met u aan Jezus te geven, dan zal Jezus zich ook geven aan u. Integendeel, en omgekeerd, is Jesus begonnen met zich aan u te geven, zich aan u over te geven tot in den dood. Hij is eerst de *dienaar* van al Gods kinderen geworden. En daardoor is de liefde van al Gods kinderen de kroon op zijn lijden en sterven geweest.

Versta dit, en ook gij zult u in de liefde verkwikken, als Vorst van uw volk, als burgemeester van uw gemeente, als onderwijzer van uw schooljeugd, als baas in 't werk van uw werkvolk, als Bedienaar des Woords van uw gemeente, als heer en vrouw van uw dienstpersoneel, als vader en moeder van uw kinderen, als oudere broeder of oudere zuster van wie als jongeren u zijn toevertrouwd.

»*Aller dienaar zijn*" is de klank van boven, die door heel ons leven op aarde moet trillen, en dan geeft God 't u, als aller meester *allen ten zegen te zijn*. [1])

[1]) In *De Heraut* van 8 December voor nu zeven jaar gaven we een meditatie over dezelfde Schriftwoorden, maar zonder dat de zin ervan werd uitgeput.

Dr. A. K.

Amsterdam, 14 November 1913.

Les idées marchent.

Toen de Vrije Universiteit werd opgericht, spotte en lachte men met het idee, dat particulieren een Hoogeschool in het leven riepen. Bierbrouwers, die professoren aanstelden en benoemden. Het was te gek om rond te loopen. Morgen kon een dansschool zich ook wel een Hoogeschool noemen. Neen, een heusche Hoogeschool moest door den Staat of de Kerk worden in 't leven geroepen. Wat men met de Vrije Universiteit te Amsterdam deed, was zoo niet onwettig, dan toch ridicuul en bespottelijk. Bronsveld spitste de scherpste pijlen van zijn vernuft en de bede om een dubbel corrigendum werd hooghartig afgewezen.

En nauwelijks is een kwart eeuw verloopen, of een nieuwe Hoogeschool in Nederland verrijst, die noch van den Staat noch van de Kerk uitgaat, maar door particulier initiatief in 't leven werd geroepen. Het is de Handelshoogeschool te Rotterdam. En thans komt de Minister van Binnenlandsche Zaken, komen de Gemeentebesturen, komen afgevaardigden van alle Universiteiten, om deze Hoogeschool hun hulde te bieden, en wordt vooral geroemd het heerlijke feit, dat deze stichting nu eens niet door de regeering van stad of land in het leven is geroepen, maar haar ontstaan alleen dankt aan het krachtig optreden van de burgers zelf.

En Bronsveld in zijn »Stemmen voor Waarheid en Vrede« doopt ditmaal zijn pen niet in alsem, maar bewaart een voorzichtig stilzwijgen, of, ge zult het zien, brengt aan deze Vrije Hoogeschool zelfs zijn eeresalunt.

Nu denken we er niet aan, deze nieuwe Hoogeschool, wier geboorte door heel Nederland met gejubel begroet werd, deze waardeering en sympathie te misgunnen. Eer stemt het ons tot dankbaarheid, dat de idée van een *vrije* universiteit of hoogeschool, door de burgers zelf opgericht, zoo warme instemming vond. Hieruit blijkt, dat de Vrije Universiteits-idée veld won. Er zijn in dat opzicht bij de opening dezer Hoogeschool gulden woorden gesproken, die we met dankbaarheid hebben vernomen. Zelfs sterkt het de positie der Vrije Universiteit te Amsterdam niet weinig, dat ze thans een vrije Hoogeschool te Rotterdam naast zich verrijzen zag. Of deze nieuwe Hoogeschool zal kunnen bestaan van hetgeen uit eigen kring bijeenkomt, zal de toekomst moeten leeren; vermoedelijk zal eerlang wel om Rijkssubsidie voor deze Hoogeschool worden gevraagd. En indien de Regeering eenmaal breekt met het dusver aangenomen beginsel, dat aan hoogescholen, die niet van het Rijk uitgaan, ook geen subsidie wordt verleend, dan zal het: gelijke monniken, gelijke kappen, de Regeering wel dwingen om deze subsidie ook aan andere vrije hoogescholen te geven.

Maar ook afgezien daarvan, roepen we deze nieuwe Hoogeschool een hartelijk welkom toe, niet het minst daarom, dat ze, evenals onze Vrije Universiteit, aan de krachtige actie der burgers haar ontstaan te danken heeft.

Van de breking des Broods.

VII.

Aan Zwingli komt ongetwijfeld de eere toe, dat hij veel beslister en radicaler den eeredienst heeft hervormd dan Luther, door alle Roomsche ceremoniën af te schaffen en terug te keeren naar den eenvoud der Apostolische Kerk. In dat opzicht voelt ons Gereformeerde volk zich nog altoos veel meer aan Zwingli dan aan Luther verwant. Terwijl Luther bij het Avondmaal nog altaar en crucifix, brandende kaarsen en geconsacreerde ouwels en tal van andere ceremoniën behield, zoodat het eenvoudige volk nauwelijks het verschil tusschen de Roomsche Mis en het Luthersche Avondmaal bemerkte, heeft Zwingli met al deze Roomsche ceremonien gebroken en gelijk onze vaderen het uitdrukten, het »zuivere gebruik van het Avondmaal« naar de instelling van Christus weer ingevoerd. Niet alleen, dat hij de crucifixen en kandelaren verwijderde, maar hij verving het altaar door een eenvoudige houten tafel, die midden in de kerk stond, liet het brood door den Dienaar breken en aan allen uitdeelen, en voerde dien vorm van Avondmaalsviering in, die wat zijn wezenlijke trekken aangaat, nog altoos bij onze Gereformeerde Kerken in zwang is. Zwingli mag in zijn reformatorischen ijver en in zijn pogen om alles letterlijk na te volgen, op sommige punten te ver zijn gegaan, bijv. waar hij eenvoudige houten schotels en houten bekers gebruikte en bij het Avondmaal *ongezuurd* brood gaf, omdat Christus aan den Paaschmaaltijd ook ongezuurd brood gebruikt heeft, maar al heeft zijn »biblicisme« hem op een enkel punt te ver gevoerd, wat de hoofdzaak betreft, danken we aan Zwingli, dat hij 't eerst de Avondmaalsviering in haar zuivere gestalte weer heeft ingevoerd. Niet alleen bij de Zwitsersche Kerken heeft dat voorbeeld dan ook navolging gevonden, maar evenzeer in Duitschland bij de Gereformeerde Kerk te Straatsburg, en gelijk we gezien hebben, heeft ook Calvijn zich voor zijn eeredienst daarbij aangesloten.

Toch, al is er groote overeenstemming in de hoofdzaak, wat ook niet anders kan, omdat beide, Zwingli en Calvijn, naar de »oorspronkelijke inzetting« terugkeerden, is er daarom in de nadere uitwerking wel degelijk een kenmerkend onderscheid tusschen de Avondmaalsliturgie van Zwingli en Calvijn op te merken; een onderscheid dat ook uitkomt bij de ceremonie van de breking des broods. Wil men nagaan tot welke type de Avondmaalsviering onzer Nederlandsche Gereformeerde Kerken behoort, dan dient op dit onderscheid acht te worden geslagen. Niet wat aan Zwingli en Calvijn gemeen is, beslist hier, maar juist wat beide onderscheidt. Dat dit onderscheid ook niet toevallig is, maar saamhangt met beider verschillende Avondmaalsopvatting mag à priori ondersteld worden en zal ook blijken, wanneer we niet alleen de liturgische handeling zelve beschrijven, maar tegelijk nagaan, welke opvatting van het Avondmaal bij beide gevonden wordt.

Wat nu de Avondmaalsviering te Zurich betreft, heeft Zwingli zelf, evenals Luther, ons daaromtrent inlichtingen gegeven in zijn Avondmaalsformulier, dat hij in 1525 uitgaf onder den titel: »Action oder bruch des Nachtmals, gedächtnuss oder danksagung Christi«. Toch geeft ons deze liturgie voor de eigenlijke sacramenteele handeling niet veel, omdat ze evenals Calvijn's Avondmaalsliturgie zich in hoofdzaak beperkt tot hetgeen gesproken, gebeden en gezongen wordt. Zwingli heeft echter enkele jaren later deze liturgie opnieuw uitgegeven in zijn »Expositio fidei« of Geloofsverklaring, aan den Duitschen Keizer gericht, en hier geeft hij den tekst van het formulier niet alleen, maar ook een uitvoerige verklaring, hoe de handeling plaats vond, terwijl zijn vriend en helper Leo Judae, die deze Expositio fidei verduitschte, er nog enkele toelichtingen bijvoegde. Daardoor is het mogelijk zich een vrij volledig beeld van de wijze waarop het Avondmaal te Zurich gehouden werd, te vormen. Een uitvoerige beschrijving van deze liturgie, in welke verschillende gebeden, koorzangen, afwisselend door mannen en vrouwen gezongen, voorkomen, hier te geven, zou geen nut hebben. Ik bepaal me tot de sacramenteele actie zelve. Ook bij Zwingli ging aan het Avondmaal een predikatie vooraf, na afloop waarvan de dienaar met twee medehelpers zich naar de Avondmaalstafel begaf, waarop het ongezuurde brood werd gelegd en de gevulde bekers werden geplaatst. Hierna werd het Avondmaalsformulier voorgelezen met zijn koorgezang en responsoria, en daarna vond nu de sacramenteele handeling plaats onder het lezen van de woorden der inzetting van het Avondmaal. Op 't oogenblik, dat de Dienaar las, dat Christus het brood nam, nam hij het in zijn handen; dat Christus het brak, brak hij het in stukken, en dat Christus zeide: Neemt, eet, dit is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt, gaf hij het aan zijn beide mededienaren. Evenzoo geschiedde met den drinkbeker. Daarna namen de mededienaren de schotels met het brood en de drinkbekers en gingen nu naar de gemeenteleden, die op hun zitplaatsen waren blijven zitten; ieder nam nu op zijn beurt den schotel, brak zelf van het brood een stuk af en gaf daarna den schotel aan zijn buurman door. Na de communie werden de schotels en bekers teruggebracht, op de Avondmaalstafel geplaatst en ging de Dienaar in dankzegging voor. Het is duidelijk dat deze wijze van Avondmaalsviering, bepaald ten doel heeft een *dramatische voorstelling* te geven van het inzettingsverhaal. Leo Judae zegt dit dan ook uitdrukkelijk: »hie ist zu merken, dass dise letzte wort des nachtmals Christi nit nur den worten nach verlesen, sunder ouch mit öffner that angebildet werdend. Dann so der Pfarrer list: er het brot genommen, so nimmt ers ouch; Er hats brochen, so bricht ers ouch u. s. w. DANIEL, *Codex liturgicus* t. III, p. 154 noot 2). Hoe vreemd deze dramatische voorstelling ons ook schijnen moge, toch was ze geen uitvinding van Zwingli zelf; Zwingli volgde hierbij in hoofdzaak de Misliturgie der Roomsche Kerk, waar evenzeer voorgeschreven wordt, dat de priester bij het lezen van het inzettingsverhaal elke actie van Christus getrouw heeft na te bootsen. Alleen in dit ééne opzicht wijkt Zwingli van de Misliturgie af, dat terwijl daar de breking des broods niet geschiedde onder het voorlezen der woorden: en hij brak het, maar eerst nadat de consecratie was afgeloopen, Zwingli de breking liet voorafgaan aan de consecratie en haar plaats liet vinden bij de woorden, dat Christus het brood nam en brak. Even kenmerkend voor de Zwingliaansche Avondmaalsviering is voorts, dat de Dienaar wel op 't oogenblik der consecratie 't brood breekt voor zijn mededienaren en het hun geeft, maar dat daarna het brood naar de gemeenteleden gebracht wordt en zij nu, ieder op zijn beurt, zelf een stuk van het brood afbreken. Blijkbaar deed Zwingli dit, omdat de Apostel in I Cor. 10 : 16 niet zegt: het brood, dat voor u gebroken wordt, maar het brood, dat *wij*, d. w. z. alle geloovigen, breken, is de gemeenschap van het lichaam van Christus.

Vergelijkt men nu deze Avondmaalsliturgie van Zwingli met die van Calvijn, die vroeger door ons werd meêgedeeld, dan springt het onderscheid tusschen beide zeker genoegzaam in het oog. Nog daargelaten, dat er bij Calvijn van koorzangen, waarbij de Dienaren, de mannen en de vrouwen met elkaar afwisselen, geen sprake is, draagt de Avondmaalsviering zelve een ander type. Van de dramatische voorstelling onder het voorlezen der inzettingswoorden is bij Calvijn geen sprake. De woorden der inzetting staan bij Calvijn aan het *begin* van zijn formulier en dienen om de gemeente te herinneren, hoe Christus het Avondmaal heeft ingezet; daarna volgt de zelfbeproeving met den ban en een korte uiteenzetting wat het Sacrament beteekent. Eerst na afloop van dit formulier volgt dan als zelfstandige handeling het breken van het brood, waarbij Calvijn niet de woorden van Christus herhaalt: neemt, eet, dat is mijn lichaam, maar de woorden van Paulus gebruikt: het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Terwijl eindelijk een niet minder kenmerkend verschil is, dat Calvijn den schotel met brood niet laat rondgaan bij de gemeenteleden, die nu zelf van het brood een bete afbreken, maar wil, dat de gemeenteleden zullen opstaan, tot den Avondmaalsdisch zullen toetreden en daar uit des Dienaars hand een bete ontvangen zullen, die de Dienaar voor hen breekt. Hoeveel of hoe weinig gewicht men nu aan deze verschillen uit liturgisch oogpunt hechten wil, laten we in 't midden, maar zeker vormen ze een eigenaardig en kenmerkend onderscheid tusschen de Avondmaalsviering van Zwingli en Calvijn; en wanneer men vraagt, bij welke van deze beiden de Avondmaalsviering van onze Gereformeerde Kerken zich nauwer aansluit, bij Calvijn of bij Zwingli, dan zal wel niemand er toe komen om met Prof. Gooszen te beweren, dat onze Kerken het voetspoor van Zurich gevolgd hebben. Het is duidelijk, dat onze wijze van Avondmaalsviering ontleend is aan Calvijn, ook al zijn er kleine verschilpunten (bijv. dat de Avondmaalsgangers bij ons aan den Disch *zitten*) die echter niet aan den invloed van Zwingli te danken zijn, maar aan den invloed van à Lasco zooals ik later zal aantoonen.

Toch is deze liturgische inrichting van het Avondmaal niet de hoofdzaak; de vraag waarom het gaat, is deze: welke beteekenis Zwingli en Calvijn *aan het Avondmaal* zelf hebben gehecht en wiens opvatting door onze Kerken is overgenomen. Nu heeft Zwingli in zijn Avondmaalsformulier wel nergens doen uitkomen, wat hij met de »breking des broods« bedoelde, — in zooverre bleef deze ceremonie voor het volk te Zurich evenzeer een onbegrepen symbool, om met Prof. Gooszen te spreken, als in de liturgie van Calvijn te Genève — maar het valt toch niet moeilijk uit Zwingli's geschriften af te leiden, in welken zin hij deze liturgische actie bedoelde. Gelijk bij de bespreking van Luther's standpunt reeds werd uiteengezet, loochende Zwingli elke werkelijke gemeenschap onder of door het Avondmaal met het verheerlijkte lichaam van Christus; het Avondmaal was hem alleen een *voidergedächtnuss*, een herinnering, een symbolische voorstelling van Christus lijden. Het Avondmaal dient, volgens Zwingli, om in zichtbare teekenen ons voor oogen te stellen, gelijk hij zelf in zijn Avondmaalsliturgie zegt: »hoe Christus den dood voor ons geleden heeft en zijn bloed vergoten heeft ter afwassching van onze zonden«. Waar Zwingli, om deze opvatting van het Avondmaal tegenover Luther te handhaven, met nadruk zich er op beriep, dat Christus het brood *gebroken* had en gezegd had: neemt, dit is mijn lichaam dat voor u *gebroken* is, kan er wel geen twijfel over bestaan, dat Zwingli, evenals de Roomsche Kerk, dit breken van het brood als een symbolische voorstelling van Christus offer beschouwde, alleen natuurlijk met dit onderscheid, dat deze symbolische handeling volgens hem niet zag op een offer op dat oogenblik gebracht, maar op het *offer*, dat *op Golgotha* voor ons gebracht was.

Toch is hiermede nog niet genoeg gezegd, om Zwingli's Avondmaalsopvatting te karakteriseeren. De gedachtenis van Christus' lijden kan natuurlijk evengoed door de prediking van het Evangelie als door het Avondmaal geschieden, en hierin kan dus niet het eigenaardige van het Avondmaal schuilen. Terecht is dan ook door Calvijn tegen Zwingli opgemerkt, dat het wanneer bij het Avondmaal alleen te doen was om een zichtbare *voorstelling* van Christus' lijden ons te geven, het breken van het brood en het gieten van den wijn al een zeer ongeschikt middel daartoe zou wezen, omdat wel niemand, zonder dat de Schrift ons dit symbool verklaarde, in het brood een beeld van Christus' lichaam en in den wijn een voorstelling van zijn bloed zou zien. Zwingli heeft dan ook in 1544 zelf geschreven, dat »de gedachtenis van Christus evengoed zonder het gebruik van het sacrament kon geschieden«. Waartoe het Avondmaal dan eigenlijk diende? Zwingli antwoordde op deze vraag: »waar Christenbroeders zich aan elkander uitwendig willen openbaren en zich met elkander vereenigen willen, daar moet dit geschieden door het gebruiken van het sacrament van Christus lichaam en bloed. Want op deze wijze vernieuwen wij allen met elkander de broederschap, die wij onderling in Christus hebben, zoowel innerlijk als uitwendig en zichtbaar. *Daartoe heeft* Christus dezen gedachtenismaaltijd ingesteld« (Dr. R. STAEHELIN, *Huldrich Zwingli*, 1897, Bd. II, p. 232). Aan een sacramenteele genadewerking van Gods zijde bij het Avondmaal geloofde Zwingli dus niet, evenmin als aan een werkelijke gemeenschap met Christus lichaam. Neen, het Avondmaal diende alleen om de *broederschap onder de geloovigen* te bevestigen en te versterken. Zooals de kinderen van een gezin saam eens in het jaar een familiemaal houden, ter gedachtenis aan hun gestorven vader en moeder, om daardoor den familieband onder elkander weer vaster te knoopen, zoo moest ook het Avondmaal door Christus' discipelen worden gehouden om den band der onderlinge liefde te versterken.

Natuurlijk heeft men Zwingli er op gewezen, dat deze opvatting in strijd is met wat de Apostel Paulus in I Cor. 10 : 16 schrijft: »het brood dat wij breken, is de gemeenschap, niet met elkander, maar *met het lichaam van Christus*«. Maar Zwingli wist ook hier wel raad op. In navolging van de exegese door Erasmus van dezen tekst gegeven, verklaarde hij, dat met het lichaam van Christus hier niet bedoeld was het werkelijke lichaam des Heeren, — want bij het Avondmaal was er geen gemeenschap met Christus lichaam — maar de gemeente van Christus. Paulus noemde immers telkens in zijne brieven de gemeente het »lichaam«, waarvan Christus het Hoofd was. Paulus zelf bovendien zou deze opvatting bevestigen, door er terstond op te laten volgen: »Eén brood is het, zoo zijn wij, de geloovigen, één lichaam, dewijl wij allen éens broods deelachtig zijn«.

Zoo zal het thans duidelijk geworden zijn, welke beteekenis de breking des broods voor Zwingli had. Ze stelde eenerzijds ons het offer aan het kruis voor oogen, maar ze was tegelijk een symbool en pand van de onderlinge broederschap der geloovigen, want door allen van één brood te eten en uit één beker te drinken, drukte men deze broederschap uit. Of nu deze dubbele beteekenis, die Zwingli aan de breking des broods hechtte, ook oorzaak is geworden, dat hij in zijn liturgie eerst, bij de consecratie, het brood *door den Dienaar* liet breken (als voorstelling, hoe Christus zijn lichaam voor ons breken liet aan het kruis) en daarna, bij de distributie, door elk der geloovigen een stuk van het brood liet breken (als symbool hoe we allen éens brood deelachtig zijn) mag in 't midden worden gelaten. Hoofdzaak is, dat uit de exegese van Zwingli blijkt, hoe hij bij het woord van Paulus: het brood, dat *wij breken*, eigenlijk niet zoozeer denkt aan een symbolische voorstelling van Christus offer, als wel aan een pand en teeken, dat de geloovigen elkaar geven van de onderlinge broederschap.

Zelfmoord.

(Vervolg.)

Wat de krankzinnigen betreft, die in hun waanzin zelfmoord plegen, geeft de Schrift dus geen den minsten grond om dezulken als voor eeuwig verloren te beschouwen. En waar de Schrift ons dezen grond niet geeft, daar voegt het ons niet over dezulken het doemvonnis uit te spreken. Het zou niet alleen hardvochtig en onbarmhartig wezen tegenover de nagelaten familiebetrekkingen, maar men zou zich daarmede ook bezondigen tegen God den Heere. Er is dan ook niet één Christelijke Kerk en niet één Christelijk theoloog geweest, die zulk een hard vonnis heeft durven uitspreken. Eer zou het gemakkelijk wezen, met de getuigenissen van de beroemdste godgeleerden zooals Luther en Melanchthon, Alsted en Voetius aan te toonen, dat ze steeds en nadrukkelijk hebben verklaard, dat zelfmoord in krankzinnigheid begaan, geen zonde is, en men veeleer medelijden met zulke ongelukkigen moet hebben, dan hen te verdoemen. En nu heeft degene, die deze vraag ons zond, wel uitdrukkelijk gevraagd, dat we alleen met gronden aan de Schriftuur ontleend, hem antwoorden zouden, maar hij houde ons ten goede, dat we toch ook op dit eenparig getuigenis der Christelijke Kerk ons beroepen, omdat uit dit getuigenis blijken kan, dat we met onze opvatting van wat de Schrift ons op dit punt leert, niet alleen staan, maar het gezag aan onze zijde hebben van de beste uitleggers der Schrift en van de uitnemendste theologen.

Hiermede is echter niet genoeg gezegd; niet alleen voor krankzinnige zelfmoordenaars, maar ook voor andere zelfmoordenaars is door onze theologen op grond van Gods Woord een uitzondering gemaakt. Of liever, ze hebben steeds en zoo beslist mogelijk verklaard, dat we nooit het recht hebben, alleen op grond van zelfmoord iemand te verdoemen, omdat dit oordeel aan den mensch niet toekomt. Voetius, aan wiens strenge opvatting van de zedeleer wel door niemand zal getwijfeld worden, heeft in zijn Exercitia pietatis en in zijn Disputationes Selectae zelfs een uitvoerig betoog geleverd om de gewone volksopinie, dat elk zelfmoordenaar per se verloren zou gaan, te bestrijden als onjuist en met de Schrift in strijd. En de gronden, die hij hiervoor uit de Schrift aanvoert, zijn metterdaad zoo afdoende, dat we ons bepalen kunnen tot het weergeven van wat hij over deze zaak schrijft. Over den zelfmoord als zoodanig

laat de Schrift zich nergens uit; een bepaalde straf op zelfmoord is zelfs in de wet van Mozes niet te vinden; dat de zelfmoord zonde is, kan alleen worden afgeleid uit het algemeen gebod, dat de mensch niet dood mag slaan. We mogen het leven van onzen medemensch niet aantasten en dus ook niet ons eigen leven, omdat God de Heere alleen meester van ons leven is.

Nu is er, merkt Voetius terecht op, slechts ééne zonde, die als zoodanig onvergeeflijk is, en dat is de zonde van lastering tegen den Heiligen Geest. Christus zelf heeft in Marcus 3 : 28 gezegd, dat elke andere zonde vergeven kan worden, alleen deze niet. Aangezien de zonde van zelfmoord nu met de zonde van lastering tegen den Heiligen Geest niets te maken heeft, leert de Schrift ons dus, dat deze zonde als zoodanig niet onvergeeflijk is. Intusschen, al is elke andere zonde op zichzelf vergeeflijk, de Schrift voegt hieraan toch nog een zonde toe, die evenmin vergeven kan worden, wanneer zij tot het sterven toe wordt voortgezet, n.l. de zonde van onboetvaardigheid en de verwerping van de genade Gods. Wie niet tot oprecht geloof en tot waarachtige boetvaardigheid komt vóór zijn sterven, gaat verloren. Dat de zonde van zelfmoord nu altoos gepaard zou moeten gaan met deze zonde van onboetvaardigheid en verwerping van de genade Gods tot den einde toe, betwist Voetius echter. Er kunnen zeker gevallen zijn, waarin de zelfmoord het schrikkelijk gevolg van deze onboetvaardigheid en verwerping der genade is, zooals bij Judas Iskarioth. Al was er bij Judas een erkenning van de zonde, door hem begaan, de waarachtige boetvaardigheid, die tot God uitdrijft, ontbrak, en waar hij wanhoopte aan de genade, maakte hij een einde aan leven. Maar zekerheid, dat dit in alle gevallen van zelfmoord aldus is, hebben we niet. Vooreerst is het mogelijk, dat iemand, nadat hij bijv. vergif heeft ingenomen, om zich zelf van kant te maken, nog uren lijden moet, voordat de dood intreedt, en in deze uren kon hij nog tot waarachtig berouw komen. De moordenaar aan het kruis is evenzeer eerst in zijn stervensure gered geworden. En ook wanneer zulk een bekeering in de stervens-ure ons onmogelijk schijnt, omdat de dood terstond en plotseling is ingetreden, mag daarom door ons geen absoluut oordeel worden uitgesproken. Het is toch mogelijk, zegt Voetius, dat zulk een persoon gedurende zijn leven wel waarachtig bekeerd is geweest; dat de boetvaardigheid in algemeenen zin genomen dus in zijn hart als hebbelijkheid woonde, en dat deze boetvaardigheid vroeger zich reeds heeft uitgestrekt niet alleen over de verleden, maar ook over de toekomende zonden. Indien dat niet zoo ware, zouden we aan de zaligheid van zoo menig kind Gods moeten twijfelen, want een plotselinge dood kan maken, dat van berouw over een bepaalde zonde, die dit kind Gods vlak voor zijn sterven deed, geen sprake meer kan wezen. Het gewone zeggen, dat wie zelfmoord pleegt, daardoor de mogelijkheid van boetvaardigheid zich afsnijdt en dat daarom deze zonde onvergeeflijk zou zijn, gaat dus niet op.

Hierbij komt in de tweede plaats, dat niet van elken zelfmoord kan gezegd worden, dat hij geschiedt met het booze doel om Gods gebod te overtreden. Voetius wijst op verschillende gevallen van zelfmoord, waarbij geen Christen het wagen zal te denken, dat daarmede de hoop der zaligheid is afgesneden. Zoo bijv. op de maagden in de dagen der eerste Christenvervolging, die liever zich zelf doodden, dan onteerd te worden door hun beulen, en op de bekende voorbeelden van kapiteins op een schip, die zooals Van Speyck liever de lont in het kruit staken, dan zich zelf aan den vijand over te geven. Al acht Voetius in deze beide gevallen het dooden van zich zelf niet geoorloofd, omdat het feitelijk zelfmoord is, toch zal het Christelijk oordeel over dezulken zeker niet te hard wezen. Degenen, die deze zonde deden, deden het met een goed en edel doel. Hetzelfde geldt natuurlijk evenzeer in die gevallen, waarin onwetendheid van het kwaad, dat men bedrijft, tot verontschuldiging kan strekken, zooals bij zeer jonge kinderen, of wanneer men door een dwaalleer misleid, Gode meent een dienst te bewijzen, gelijk menige asceet door overdreven vasten en zelfkastijding zijn leven verkort heeft, en er zelfs secten in Rusland worden gevonden, die zelfmoord als de hoogste offerande aan God beschouwen. Het religieus fanatisme, dat zulk een mensch tot zelfmoord drijft, neemt wel het zondig karakter van deze daad niet weg, maar strekt toch tot verontschuldiging, vooral wanneer men te doen heeft met misleide volgelingen. En eindelijk wijst Voetius ook op die gevallen, waarin een paroxysme van de diepste melancholie een overigens vroom mensch er toe brengen kan een einde aan zijn leven te maken, omdat dit eigenlijk met krankzinnigheid op één lijn moet worden gesteld. Luther heeft dan ook aan een vrouw, wier man om deze reden zelfmoord had gepleegd, een zeer troostrijken brief geschreven, om haar op de barmhartigheid Gods te wijzen, waaraan ze ook in dit geval niet vertwijfelen mocht. In al deze hier genoemde gevallen wanneer overigens een waarlijk vroom leven is voorafgegaan, is geen reden om aan het behoud derzulken te wanhopen.

Anders staat het natuurlijk, wanneer een leven in zonde en ongeloof met zelfmoord geëindigd wordt, omdat men het leven moe is, voor schande of straf vreest, of aan de wroeging van het geweten wil ontkomen. Hier is nu zeer zeker weinig hoop. Maar zelfs in zulke gevallen wilden onze vaderen toch niet, dat men een beslissend oordeel zich zou aanmatigen, maar werd er uitdrukkelijk op gewezen, dat men het oordeel aan God had over te laten. Het sterkst spreekt hier wel wat Calvijn, die zoo dikwijls van te groote strengheid en hardvochtigheid beschuldigd wordt en die toch juist in zulke gevallen zoo uiterst teer en voorzichtig was, over den zelfmoord van Saul schreef. De zonde, die Saul beging door een einde aan zijn leven te maken, keurt hij zoo beslist mogelijk af. »Als een wild en woest dier, schrijft hij, kon Saul in zijn angsten en benauwdheden zich niet meer tot God verheffen om bij Hem hulpe te zoeken; zelfs vergat hij in die oogenblikken, dat het een vrome altoos ongeoorloofd is, geweldadig een einde aan zijn leven te maken, in plaats van geduldig af te wachten welk einde God voor hem beschikt heeft«. Maar op grond van dien zelfmoord Saul te verdoemen, durft Calvijn niet. »Wat met de ziel van Saul na zijn sterven geschied is, gaat hij voort, weten we niet; het zou zelfs zonde wezen, al te nieuwsgierig hierin te willen doordringen; we hebben *hem over te laten aan het oordeel Gods*«.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van M. J. D. te Sneek *f* 2.50; van de wed. E. d. N. te Rotterdam, met vriendelijk schrijven *f* 10 feestgave; uit het busje van mej. H. M. C. te Amsterdam *f* 2.50; van Ds. J. C. C. Voigt te Ouderkerk a/d IJsel *f* 2.50; van Ds. v. d. Velde te Kralingen, verrameld voor het jubileum *f* 11.25; van den heer W. Hovy te Zeist, uit de Uniecollecte te Amsterdam *f* 5; van mej. A. v. d. Berg, van de Geref. Meisjesvereeniging Dorcas te Zwijndrecht *f* 5.

Ds. J. H. HOUTZAGERS.

Leestafel.

SCHEURKALENDERS VOOR 1914.

Het jaar nadert weer zijn einde en ook nu weer zonden verschillende uitgevers ons blad hun scheurkalender voor het komende jaar ter bespreking toe.

Wij ontvingen een zestal.

I. »FILIPPUS« Christelijke Kalender, uitgegeven door het GEREFORMEERD TRAKTAATGENOOTSCHAP »Filippus« bij F. P. D'Huy, Middelburg.

Het schild beeldt ditmaal den inhoud uit van de gelijkenis van »den barmhartigen Samaritaan«. Het blok geeft voor iederen dag, naast aanwijzingen van leesstukken uit de Schrift, een tekst en bij dien tekst een toepasselijk woord. Aan de achterzij der blaadjes stichtelijke verhaaltjes. Zoowel schild als blok maken een aangenamen indruk.

Als premie is er aan toegevoegd, de niet onverdienstelijke verklaring van het BOEK VAN DEN PROFEET AMOS door Ds. D. HOEK, dienaar des Woords bij de Gereformeerde Kerk te Enkhuizen. Een werk waarvan de lezing zeer zeker den zin van dit Bijbelboek kan verhelderen.

II. »DE OLIJFTAK« met als ondertitel »Onze kleine vertrooster«. Uitgave van Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

Met dezen christelijken scheurkalender is, zooals de uitgevers ons berichten, »thans samengesmolten de vroeger door hen uitgegeven kalender »Barnabas«.

Op het schild twee bijbelplaatsen: Ps. XVIII : 3 »De Heere is mijn Steenrots en mijn Burcht« en Jesaja XXX : 2 »Een Schuilplaats tegen den vloed« en in verband daarmede, een knap geteekende burcht op een rots in onstuimige zee. Het blok waarop het LUTHER-lied: »Een vaste Burcht is onze God« — bevat voor iederen dag een blaadje met tekst en toelichting, aanwijzing van Schrifthoofdstukken en aan de achterzijde verhaaltjes.

Ook bij dezen Kalender is een premie en wel een zeer actueele. NEERLANDS HERSTELLING (Nov. 1813) door J. FOKKENS. De schrijver zegt in zijn uit GIEKERK gedateerde voorrede: »Sedert ik 12 Mei 1910 het ambt van Hoofd der Christelijke te Ezinge heb neergelegd, besteedde ik een deel van mijn vrijen tijd aan het onderzoek van de Geschiedenis van Nederlands Herstelling. De vrucht daarvan wordt hier den welwillenden lezer aangeboden". De literatuur over zijn onderwerp is door den heer FOKKENS met zorg gemaadpleegd en zijn boek laat zich met genoegen lezen.

III. GEÏLLUSTREERDE CHRISTELIJKE SCHEURKALENDER, J. H. Voorhoeve, Den Haag. Het schild geeft twee bijbelteksten waarin het woord »Vrede« de grondgedachte is, 1 Sam. : 6b en Psalm 34 : 15b. Dan het woord uit Jesaja XI : 6—8 op niet onverdienstelijke wijze in beeld gebracht.

De blaadjes geven datum en leesstukken en verder alleen een tekst, soms bij den tekst ook een versje. Op de achterzijde der blaadjes, korte meditaties of verhalen.

Ter kenschetsing en tevens als nadere toelichting van de afbeelding op het schild laat ik hier volgen wat achter het blaadje van Zaterdag 3 Jannari staat:

— Vol verrukking staren wij op de schoone voorstelling, die ons mooi geteekend schild, naar de beschrijving van den profeet Jesaja, ons geeft van den idealen toestand, die eenmaal op aarde zal gevonden worden.

Terwijl ik dit schrijf, worden wij dagelijks geschokt door de schrikkelijke berichten van den oorlog in de Balkanlanden. Hoe vele menschen zijn er als 't ware geslacht geworden. Hoe roepen wij bij het hooren van geruchten van oorlogen en van allerlei vreeselijke dingen, die rondom ons plaats vinden, met den Psalmist uit: »Hoe lang nog, Heere!«

Maar dan richt ik mijn blik op het liefelijk tafereel van den Wereldvrede. Dan verheldert de hoop het gelaat. Dan vindt het hart rust. Wat zal het zijn, als in vervulling is getreden hetgeen in Jesaja XI geschreven staat!

»De wolf zal met het lam verkeeren, en de luipaard bij den geitenbok nederliggen, en het kalf en de jonge leeuw en het mestvee tezamen, *en een jongsken zal ze drijven*. De koe en de beerin zullen te zamen weiden, hare jongen zullen te zamen nederliggen, en de leeuw zal stroo eten gelijk de os... Men zal nergens leed doen noch verderven op den ganschen berg mijner heiligheid. Want de aarde zal vol zijn van de kennis des Heeren, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken.« —

Bijzonder fraai zijn in dezen geïllustreerden kalender de plaatjes, die tusschen de blaadjes zijn ingevoegd en aan de gebruikers een lieve verrassing zullen geven.

IV. Ten slotte de drie kalenders, die, zonder onder de rubriek christelijke scheurkalenders te vallen, ons toegezonden zijn door de Firma LA RIVIÈRE EN VOORHOEVE te Zwolle:

1. NEERLANDIA 1914.

Een fraai geïllustreerde kalender, met op het schild een artistiek uitgevoerd Hollandsch binnenhuisje en op ieder van de 365 datumblaadjes, waaruit het blok bestaat, een kiekje uit NEDERLAND of ook uit NED.-INDIË. Stadsgezichten, zeegezichten, landschappen, kasteelen. Bij een 100-tal kiekjes beschrijvende tekst, bij de overige korte onderschriften.

Als proeve laat ik hier volgen de beschrijving bij het kiekje van den Willebrordsput te Zoutelande (Zeeland):

— Bij het boomlooze Zoutelande bevindt zich in de duinen een diepe waterput, die, als de Bonifaciusput bij Dokkum, altijd goed water geeft en, als deze, afkomstig moet zijn van een Christen-zendeling uit vroeger tijd, n.l. van Willebrord, die, in 694 uit Engeland naar ons land overstekende, te Westkapelle moet zijn geland. —

2. DE ELF PROVINCIEN. Weekkalender voor 1914.

Het schild in kleurendruk met in den kop een hollandsch landschap en op de kanten de wapens onzer elf provincies.

Het blok bevat voor elke week een groot blad waarop van boven een plaat, — een landschap, een stadsplein, of ook kleederdacht uit een der provincien van ons blad.

Mooi werk.

En dat blad biedt ook plaats voor allerlei aanteekeningen.

3. GEÏLLUSTREERDE KINDERKALENDER.

Deze, voor kinderen bijzonder aardige kalender bevat 200 plaatjes, waarbij allerlei verhaaltjes, spelletjes, muziekstukjes, raadsels, vertellingen voor dieren enz.

'n Ware schat voor kinderen.

Laat mij aan deze bespreking van de drie door LA RIVIÈRE en VOORHOEVE te ZWOLLE, ons toegezonden kalenders toevoegen, dat de platen, die daarin voorkomen, over het geheel zoo mooi zijn, dat zij verdienen te worden bewaard.

Om dit bewaren te vergemakkelijken, heeft de firma LA RIVIÈRE en VOORHOEVE èn voor de platen in haar kalender NEERLANDIA èn voor die in haar KINDERKALENDER, een album verkrijgbaar gesteld, waar die platen en plaatjes kunnen ingeplakt.

Op het stuk van den scheurkalender, die ook ten onzent »er in is gegaan« — voor een veertig jaar was althans »de Christelijke« hier in het land nog onbekend, — alzoo een ruime keus. En al zijn de drie laatsten hier door mij besprokene, ook niet specifiek Christelijk, toch zullen *zij* in een christelijk gezin allerminst misplaatst zijn.

G.

Uit de Pers.

In de *Gelderscheе Kerkbode* schrijft Ds. Schouten van Arnhem het volgende voortreffelijke woord over de hulp, die de vrouw in de Kerk aan de ambten bewijzen kan:

Dat de vrouw in het ziekenbezoek kostelijke hulpdiensten aan het ambt kan bewijzen is, dunkt ons, boven allen twijfel verheven. Hier opent zich een ruim arbeidsveld, waarop zij met de gaven, haar door den Heere geschonken, wuckeren kan tot eere van Gods naam en tot heil van den naaste.

Het ligt niet in onze bedoeling dit ziekenbezoek in het algemeen ter sprake te brengen; wij willen meer in het bijzonder de aandacht vestigen op het bezoeken van die kranken, die in een ziekenhuis zijn opgenomen. Hoe meer wij deze inrichtingen bezoeken, hoe meer zich de overtuiging aan ons opdringt, dat zich hier een heerlijk arbeidsveld voor de vrouw in het midden der gemeente bevindt. Het komt schier dagelijks voor, dat jongedochters en vrouwen, uit andere plaatsen, in een ziekenhuis moeten opgenomen worden, om aldaar een bijzondere behandeling te ondergaan. Soms worden zij weken en maanden achtereen in zulk een inrichting verpleegd. Wat het zeggen wil, in een ziekenhuis in een vreemde stad te moeten vertoeven, verre verwijderd van bloedverwanten en vrienden behoeft, dunkt ons, niet in het licht gesteld te worden. Hoe licht maakt zich van deze patiënten een gevoel van verlatenheid meester! Terwijl anderen, die in haar onmiddelijke omgeving liggen, dagelijks bezoek ontvangen, liggen zij daar eenzaam en verlaten, terwijl zij slechts een enkele maal door de haren bezocht kunnen worden. Hoe verder zulk een patiënte weg woont, hoe minder bezoek zij ontvangt, want het ontbreekt bij degenen, die haar zouden willen bezoeken, meestal aan tijd of aan geld, of aan beide.

Wie eenigszins met het leven op de hoogte is, kan zich den toestand van zulk een patiënte in den vreemde wel indenken.

Nu wil het ons voorkomen, dat hier een arbeidsveld open ligt voor onderscheidene zusters in het midden der gemeente. Welk een kostelijke gelegenheid, om hulpdienst aan het ambt te bewijzen. In zulke vrouwenzalen is een vrouw veel beter op haar plaats dan een man, ook al is die man een predikant.

Niet alleen de leden onzer kerken zullen een bezoek van zusters der gemeente zeer op prijs stellen, maar ook de anderen, die zich in de zaal bevinden, kunnen er profijt van trekken. Wij zouden het dan ook ten zeerste toejuichen, indien door de Kerkeraden van de groote steden gebruik werd gemaakt van bezoekzusters, vooral met het oog op die vrouwelijke patiënten uit andere plaatsen, welke in de ziekenhuizen worden verpleegd.

Hier is een rijk arbeidsveld, dat op de komst van onze vrouwen wacht. Hier kan een woord van onderwijzing en vertroosting gesproken worden, tot degenen die in lijden zijn. Hier kan een gebed, aan het einde van het bezoek, liefst ten aanhoore van de andere patiënten gedaan, een rijken zegen afwerpen.

Het wil ons voorkomen, dat er meerdere zusters in de gemeente zijn te vinden die zich, desgewenscht, gaarne voor zulk een arbeid willen geven.

Indien onze Kerkeraden konden besluiten enkele zusters voor dezen arbeid aan te zoeken, zouden zij in een dringende behoefte voorzien.

In onze dagen, nu het vrouwenvraagstuk van alle zijden aan de orde gesteld wordt, is het noodig dat ook wij de roepstem verstaan, die door deze beweging tot ons uitgaat.

De vrouw behoeft in het midden der gemeente niet tot rust en stilzitten gedwongen te worden. Zonder dat zij in eenig ambt wordt geplaatst, of dat aan haar het stemrecht wordt verleend, kan zij nuttig werkzaam zijn in den dienst des Heeren. Daar zijn onderscheidene terreinen waarop zij komen kan tot de ontplooiing van de haar door den Heere geschonkene gaven. Met name onze ziekenhuizen met de vrouwelijke patiënten uit den vreemde wachten op haar komst.

»Ik ben krank geweest, en Gij hebt mij bezocht«, zoo zal de Heere in den dag der dagen tot de zijnen zeggen.

En op de vraag: »Heere, wanneer zijt Gij krank geweest en hebben wij U bezocht?« zal Hij antwoorden: »Voor zooveel gij dit één van mijne minste broeders gedaan hebt, zoo hebt gij dat Mij gedaan«.

Waar de zaak van het bezoeken der kranken in den dag der dagen ter sprake gebracht zal worden, daar moge dit ons prikkel en spoorslag zijn, om ons van de hooge beteekenis van dit werk te doordringen. Wat door de kinderen der wereld gedaan wordt uit pure menschlievendheid, moet door ons verricht worden gedrongen door de liefde van Christus.

Wat kan zulk een arbeid, in de vreeze des Heeren ondernomen, rijke winste afwerpen!

Winste voor haar, die zich voor dezen arbeid geven, want de zegenende ziel zal vet gemaakt worden, en die bevochtigt zal ook zelf een vroege regen worden.

Winste voor zoovele arme lijderessen, die behoefte hebben aan een medelijdend hart en aan een medevoelend woord.

Winste voor de eere van den Naam des Heeren, die ook door dezen arbeid zal worden grootgemaakt en verheerlijkt.

Officieele Berichten.

Korte notulen van de vergadering van de classis Almkerk, gehouden 25 Sept.

Art. 1. Ds. de Jong opent, namens de roepende kerk van Werkendam A, de vergadering, laat zingen Ps. 84 : 3, leest Ps. 84 en gaat voor in gebed.

Art. 2. De credentiebrieven worden nagezien.

Art. 3. De notulen worden gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Art. 4. Het moderamen wordt aldus vastgesteld: Ds. de Jong, voorzitter; Ds. Bosch, assessor, Ds. Pontier, scriba.

Art. 5. De voorzitter spreekt uit de blijdschap der classis, dat Ds. v. d. Zanden tweemaal voor eene roeping naar elders bedankte; maar ook de droefheid der classis, dat Ds. de Jonge de roeping naar Bunschoten A aannam.

Art. 6. Met leedwezen wordt kennis genomen van een schrijven van de classis Ap. en een van de classis Am.

Art. 7. Het rapport omtrent de gehouden kerkvisitatie geeft stof tot dankbaarheid.

Art. 8. Ds. de Jonge ontvangt acte van ontslag. De kerk van Sleeswijk verkrijgt tot consulent Ds. de Jong, terwijl classisbeurten worden toegezegd om de drie weken.

Art. 9. De kerk van Waardhuizen ontvangt eene aanbeveling voor haar collecteeren voor een nieuw kerkgebouw.

Art. 10. Ds. Bosch rapporteert aangaande den evangelisatiearbeid.

Art. 11. Over den classicalen zendingsdag, te houden 2e Kersdag, wordt nader gehandeld. Ds. Ingwersen hoopt dan mededeelingen te doen.

Art. 12. De classisbeurten worden geregeld.

Art. 13. Wegens het vertrek van Ds. de Jonge worden de volgende deputaten benoemd: evangelisatie, Ds. Pontier; collecte Theol. Fac., Ds. v. Rennes; collecte hulpbehoevende kerken en zending heidenen en mohammedanen, Ds. v. d. Zanden; ad examina, Ds. v. Rennes; art. 49 K.O., Ds. de Jong.

Art. 14. Collecten worden geïnd. Volgend kwartaal: Theol. school en hulpbehoevende kerken buiten de classis.

Art. 15. Volgende vergadering: te Nieuwendijk, 18 Dec., v.m. 9½ uur. Almkerk is roepende kerk.

Art. 16. Wegens de principieele bezwaren van enkele broeders met het oog op het vervoer op Zondag, wordt er besloten geene afgevaardigden te zenden naar het afscheid van Ds. de Jonge.

Art. 17. De voorzitter richt woorden van dank tot Ds. de Jonge, voor al wat hij voor de classe geweest is; waarop Ds. de Jonge met hartelijke woorden afscheid neemt.

Art. 18. Nadat Ds. de Jonge is toegezongen Ps. 121 : 4 eindigt deze, op verzoek van den voorzitter, met dankzegging.

Namens de classis:

G. J. PONTIER, *h. t. scriba.*

Kort verslag van de vergadering der classis Axel gehouden, te Terneuzen op Donderdag 2 October 1913.

Art. 1. Bij afwezigheid van den praeses opent de assessor, Ds. G. R. Kuijper, de vergadering, doet zingen Ps. 105 : 3, leest Ps. 123 en 124 en gaat voor in gebed. De praeses der roepende kerk van Axel (B) inmiddels ter vergadering gekomen, spreekt een welkomstwoord.

Art. 2. Het moderamen bestaat uit Ds. Chr. Bruins, praeses, Ds. J. H. Lammertsma, scriba, Ds. G. R. Kuijper, assessor.

Art. 3. De credentialen worden nagezien. Alle kerken zijn wettig vertegenwoordigd.

Art. 4. Ingekomen: 1°. Handelingen Congres voor Geref. Evangelisatie met verzoek om bijdrage in de kosten van volgend congres, welk verzoek wordt ingewilligd; 2°. Verzoek om steun voor een emeritus dienaar des Woords. Eveneens ingewilligd; 3°. Twee droeve mededeelingen van verschillende classes.

Art. 5. Op voorstel van Axel (A) aangevuld op verzoek van Oostburg, besluit de classis voortaan in plaats van driemaal jaarlijks viermaal te vergaderen, waarvan één keer te Oostburg of Schoondijke.

Art. 6. Een voorstel van Zaamslag om den classicalen omslag te herzien, wordt gesteld in handen eener commissie tot onderzoek in loco ter voorlichting eerstvolgende classisvergadering.

Art. 7. Bij *rondvraag* naar art. 41 D.K.O. gaat de vergadering, ter behandeling van tuchtzaken, over in comité.

Art. 8. De vergadering pauseert. Bij heropening wordt gezongen Ps. 133 : 1.

Art. 9. De kerken van Axel (A) en Axel (B) vragen classicale approbatie der stukken harer a.s. ineenssmelting. Na onderzoek door daartoe aangewezen deputaten worden met eenige bespreking deze stukken goedgekeurd waarbij de classis haar hartelijke vreugde uitspreekt over den gewenschten voortgang en het verblijdende einde van de onderhandelingen der beide kerkenraden. Gezongen wordt Ps. 133 : 3.

Art. 10. Door deputaten voor evangelisatie wordt gerapporteerd omtrent den arbeid te Kloosterzande. De arbeid te Aardenburg en Breskens zal worden voortgezet met dien verstande, dat Ds. van 't Sant de liefdebeurten, tot nog toe geschonken aan Breskens, voortaan zal besteden aan Aardenburg.

Art. 11. Een ontwerp wijziging grensregeling der kerken in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen wordt aangehouden. Eveneens de bespreking van de handelingen der Part. Synode en het rapport van den classicalen zendingsdeputaat. Rapport kerkvisitatie wordt uitgebracht.

Art. 12. Rapport openbare schuldbelijdenis bij overtreding 7e gebod wordt aangehoord en goedgekeurd. Het zal worden gedrukt en enkele exemplaren zullen aan de verschillende kerken worden gezonden.

Art. 13. Classicale deputaten worden met geringe mutaties herbenoemd.

Art. 14. De classis besluit voortaan te vergaderen in de maanden Januari, April, Juli en October.

Art. 15. Volgende vergadering D.V. 7 Januari 1914. Plaats van samenkomst: Terneuzen. Roepende kerk: Hoek.

Art. 16. Ouderling J. de Feyter gaat voor in dankzegging, waarna de praeses sluit.

Op last der vergadering,

G. R. KUIJPER, *h. t. assessor.*

Voor Kinderen.

AAN VRAGERS.

J. te R. vraagt toelichting van het volgende vers:

«Ik zie een rijker koor
Van zangers voortgesproten,
En 't eenmaal need'rig woud
hersteld in fierer loten:
'k Zie Helmers aan hun hoofd!
hem, wiens ervaren hand
De Lesbiaansche lier
met volle krachten spant,
Met eed'len swier bespeelt;
en 't eigen vuur in de aderen,
Wroekt Loots de moederspraak,
de glorie onzer vaderen
In hymnen, hunner waard,
en heft uit Hollands pruim,
Thans stuivende op den wind,
den lauwer van hun kruin
Der vale nijd in 't oog.«

Dit vers is van Bilderdijk. Het werd geschreven in 1811. Het was toen de zoogenaamde Fransche tijd. Veelal was voorzichtigheid noodig voor ieder die zijn oud-vaderlandsche gezindheid in dicht of ondicht openbaarde, die scheen te hopen op een herstel onzer onafhankelijkheid, en in de Fransche overheersching een ramp zag voor ons vaderland.

Toch zwegen de dichters niet. Bilderdijk noemt er hier twee. De een is Helmers, naar wien in zijn vaderstad Amsterdam thans drie straten zijn genoemd. Hij is de vervaardiger o.a. van het bekende lierdicht »De Hollandsche natie«, dat den eenen herdruk na den anderen beleefde. Eenige regels van dat gedicht waren oorzaak, dat het toenmalig Fransch bewind maatregelen tegen den dichter wilde nemen. Juist toen echter stierf hij.

De Lesbiaansche lier herinnert aan het eiland Lesbos in den Griekschen Archipel, hetwelk het vaderland is geweest van vele beroemde mannen en vrouwen, o.a. van de dichteres Sappho. Met de »lier« wordt de dichtkunst bedoeld.

Loots was mede een dichter uit den tijd van Helmers en Bilderdijk. Deze laatste wil dus zeggen:

Ik zie een schaar van dichters, die vergoeden zullen wat ontbrak, gelijk de jonge uitspruitsels in het woud zich verheffen en het schoon maken. Helmers is de eerste in de rij dezer dichters; hij bezit kracht en sierlijkheid, Loots is door een zelfden gloed bezield en handhaaft onze schoone moedertaal, waar onze vaderen roem op droegen in verzen die vaderen waardig. Zoo wordt het land weer verheven door de roemrijke herinnering aan het verleden en de nijd moet het machteloos aanzien.

Of Bilderdijk wat veel zei, inzonderheid omtrent Helmers, kan hier gevoegelijk blijven rusten.

De heer J. E. te Z. is zoo vriendelijk ons te melden, dat er, behalve de genoemde vertalingen van »Job« nog eene bestaat, te weten: Het boek Job in dichtmaat door Jan Messchert van Vollenhoven, Amsterdam 1812. Voorts meldt ons de heer W. G. te Z., dat er nog een berijming van het Boek Job bestaat voor het Ned. Volk door E. F. H. Wolf, pred. te Valburg en Homoet, Amsterdam, H. de Hoogh & Co., 1871. Ook dezen lezer dank!

B. B. te R. Met »De Fabelen van Gellert« bedoelt men die van den Duitschen dichter en schrijver welke in 1769 te Leipzig stierf als hoogleeraar. Alle fabelen zijn berijmd en niet moeilijk te verstaan. Er is ook indertijd een berijmde vertaling in het Nederlandsch van verschenen. De fabelen dagteekenen gelijk men ziet uit de achttiende eeuw. De bedoelde overzetting in onze taal zal nu ook ongeveer honderd jaar oud zijn, en is, zoover ik weet, in den boekhandel niet meer verkrijgbaar.

Is ook bekend, vraagt W., wie het diamantslijpen heeft uitgevonden?

Deze kunst vond Lodewijk van Berken, of Van Berghen, te Brugge, in Vlaanderen, uit. Hij had nauwelijks de school verlaten, toen hij de ontdekking deed, dat twee diamanten, wanneer hij ze tegen elkander wreef, »elkander aangrepen«. Hij nam derhalve eenige, lei ze op klei, wreef ze tegen elkander, en verzamelde het daar af vallend diamantpoeder, door welks hulp hij, met meewerking van zekere raderen, die hij zelf uitgevonden had, aan deze steenen een polijsting kon geven, en ze naar welgevallen kon slijpen.

In den jare 1475 sleep hij voor den Hertog van Bourgondië, Karel den Stoute, een diamant van aanzienlijke grootte. In vervolg van tijd vond Clemens Birago, een Milanees, de kunst uit, om diamanten met figuren te besnijden. Eerst in de 16e eeuw begon men het glas met den diamant te snijden, hetwelk men voorheen met stalen stiften en gloeiend ijzer gewoon was te doen.

HOOGENDIRK.

Buitenland.

Duitschland. Jaarfeest van een moderne zendingsvereeniging.

Den 16den September hield de Algemeene Evangelisch-Protestantsche Zendingsvereeniging te Brunswijk hare 29ste jaarvergadering. Op die samenkomst was de Evangelische bond, de algemeene Duitsche taalvereeniging, de »Vrienden der Evangelische vrijheid,« de Gustaaf-Adolfvereeniging vertegenwoordigd.

Door den voorzitter van den Consistorialrath werd de vereeniging namens de regeering begroet, die daarbij uitsprak dat zij »onontbeerlijk« mocht genoemd worden. Deze spreker wist zeker niet, dat de vereeniging over geheel Duitschland en Zwitserland verspreid, na een arbeid van dertig jaar over zes zendelingen beschikt, die 400 volgelingen in de Heidenwereld hebben aangeworven. Een der predikanten der stad Brunswijk liet in zijn feestgroet zich niet zeer waardeerend uit over de oude Zendingsvereenigingen. Deze noemde hij »Handwerkerszending«, omdat zij hare zendelingen in Seminariën opleiden. Hij brak den staf over de »enge dogmatische bocien« der andere Zendingsvereenigingen, terwijl hij de ruimhartigheid der Protestantsche Zendingsvereeniging roemde, die plaats laat voor de ontwikkeling van nieuwe vormen van het Christendom, ook wanneer daarbij in plaats van den doop een nieuwe manier van leden op te nemen gevolgd wordt.

Schoon de Leipziger missie al sedert 60 jaar als arbeidsmethode gesteld heeft, dat men de zeden en gewoonten der te bearbeiden heidenen zooveel mogelijk moet ontzien; dat men niet moet Europaïseeren; dat men zich behoort aan te sluiten bij de reeds voorhanden waarheids-